

عملکرد حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه

ابراهیم رهبری^۱

استادیار گروه حقوق دانشکده علوم اداری و اقتصاد
دانشگاه اصفهان

محمدحسین قیاسی^۲

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری،
دانشگاه شهید بهشتی

یزدان گودرزی فراهانی*

کارشناسی ارشد دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۱/۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۵/۵

چکیده

این مقاله به منظور شناسایی تاثیر حقوق رقابت بر رشد بهره‌وری به بررسی مدل داده‌های تابلویی شامل کشورهای در حال توسعه پرداخته است. در این تحقیق سعی شده با توجه به تحقیقات اولیه‌ای که در خصوص ارتباط بین حقوق رقابت و رشد اقتصادی صورت گرفته، فرآیند علت و معلولی که پیوند دهنده حقوق رقابت و رشد اقتصادی است، به محک گذاشته شود. برای این منظور از مدل‌های داده‌های تابلویی استفاده گردیده و روابط موجود بین متغیرها با استفاده از تخمین زن‌های گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)، اثرات ثابت و اثرات تصادفی برآورد شده است. نتایج حاکی از آنست که تاثیر حمایت از حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در کشورها بستگی به مرحله‌ای از رشد دارد که کشورها در آن قرار گرفته‌اند. خصوصاً "برای کشورهای در حال توسعه که چارچوب نهادی آنها در مراحل اولیه توسعه است، حقوق رقابت تاثیر بسیار محدودی بر تغییر در فعالیت‌های اقتصادی

yazdan.gudarzi@ut.ac.ir

* - نویسنده مسئول:

۱- dgsgsgs@gmail.com

۲- sfa@yahoo.com

خواهد داشت. این در حالی است که برای کشورهای توسعه یافته که چارچوب نهادی آنها از یک سطح آستانه گذشته است، اثرگذاری مثبت حقوق رقابت بر رشد اقتصادی نمایان تر خواهد بود. تاثیر حقوق رقابت با توجه به میزان کارایی اجرای موازین و ضوابط آن توسط نهادهای وابسته به دولت تخمین زده می شود. بدون داشتن یک طرح اجرایی قوی، حقوق رقابت در کشورها نه تنها حمایتی از رشد بهره‌وری نمی کند، بلکه ممکن است سطح رشد بالقوه اقتصادی را تنزل دهد.

واژه‌های کلیدی: حقوق رقابت، رشد اقتصادی، کشورهای در حال توسعه، مدل داده‌های تابلویی

طبقه بندی JEL: K210, O44, O57, C23

The Implication of Competition Law Enforcement on Economic Growth in Developing Countries

Rahbari, Ebrahim

Assistant Professor of Law Group of Faculty of Administrative & Economic Science at University of Isfahan

Ghiasi, Mohammad Hossein

M.A. student in Intellectual Property Law, University of Shahid Beheshti

Gudarzi Farahani, Yazdan

M.A. from Economics, University of Tehran

Received: 26 Jul 2012

Accepted: 24 Jan 2013

Abstract

This article Identifying the effect of competition law on productivity growth, by using a panel data for developing countries. For this purpose, the dynamic panel models have been used to estimate relationships between variables and, the generalized method of moments (GMM). fixed effects and random effects are estimated.

The evidences show that the effect exhibits an asymmetrical pattern depending on the stage of development for each country. For the poor and less developed countries (LDCs) whose institutional frameworks cannot exceed a threshold level, competition law has a very limited effect on changing economic activity, and its legislation is neither harmful nor helpful in terms of market competition or economic growth. As to the developed countries (DCs) and middle-income LDCs, although their institutional frameworks have passed the threshold level, the effect of competition law on growth still depends on the law enforcement efficiency of the government. Without an efficient enforcement scheme, a stronger competition law not only

cannot support productivity growth, but might also slow down the potential path of growth.

Keywords: competition law, economic growth, developing countries, Panel data model

JEL Classification: K210, O44, O57, C23

مقدمه

در بند ۱۱ ماده ۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷ و اصلاحی ۱۳۸۹ رقابت به این ترتیب تعریف شده است: «وضعیتی در بازار که در آن تعدادی تولیدکننده، خریدار و فروشنده مستقل، برای تولید، خرید و یا فروش کالا یا خدمت فعالیت می‌کنند، به طوری که هیچ یک از تولیدکنندگان، خریداران و فروشندگان قدرت تعیین قیمت را در بازار نداشته باشند یا برای ورود بنگاه‌ها به بازار یا خروج از آن محدودیتی وجود نداشته باشد». در پیوند با مفهوم رقابت، دو مقوله مهم سیاست رقابتی و حقوق رقابت مطرح می‌شوند. مقصود از سیاست رقابتی مجموعه‌ای از خط‌مشی‌ها و موازین حقوقی است که تضمین می‌نماید رقابت در بازار به نحوی که مخل به منافع جامعه باشد، محدود نگردد (Motta, 2004). سیاست رقابتی چه جزئی از راهبردهای کلی اقتصادی تلقی شود که مستقلاً دارای ضوابط و نهادهای خاص خود باشد یا اینکه به عنوان بخشی از یک نظام منسجم همراه با خط‌مشی‌های تجاری و مالیاتی قلمداد گردد (Hope, 2000)، در صدد آنست تا از طریق خصوصی‌سازی و کاهش حجم مقررات مداخله جویانه و جهت دهنده دولتی در بازار، از ساختارهای رقابت محافظت نموده و اقدامات و رویه‌های رقابتی را اصلاح و هدایت کرده، محدودیتهای ناروا بر سر فرایند رقابت را تا حد ممکن حذف نموده یا کاهش دهد (Michael and et al., 2003).

در برخی باورهای سنت‌گرایان حقوق اقتصادی، سیاست رقابتی معادل حقوق رقابت است اما در معنای دقیق‌تر، حقوق رقابت تنها بخشی از آنست (Evenett, 2005). حقوق رقابت بر تنظیم قدرت بازار متمرکز بوده و ابزار اصلی برای پیشبرد سیاست رقابتی محسوب می‌شود. اصل رقابت آزاد که نقشی غیر قابل انکار در شکوفایی اقتصادی دارد، معادل تجویز به کارگیری همه توان تجاری و ابزارهای قانونی در بازار به منظور تحصیل منافع افزون‌تر است، مشروط بر آنکه بنگاه‌های تجاری در نیل به این مقصود، متوسل به اعمال نامشروعی که اثر سوء بر رقابت داشته و به تغییر

نامتناسب الگوهای تجاری می‌انجامد، نگرند؛ زیرا انحراف در عرصه رقابت و اعمال رویه‌های مختل کننده بازار، اثر ناگواری بر تحقق سیاست‌های کلان اقتصادی می‌گذارد و مشکلات عدیده‌ای از جمله انحصارگرایی، سوءاستفاده از وضعیت اقتصادی مسلط و تحمیل شرایط نامطلوب قراردادی، تبانی در بازار، لطمه به وجهه و شهرت تجاری رقبا، ادغام ناروای بنگاه‌های تجاری، سوء استفاده از حقوق مشروع دیگران به ویژه دارایی‌های فکری و غیره را به دنبال دارد. بدون هدایت رقابت در مسیر صحیح و نهادینه کردن آن از طریق قواعد کنترل کننده و اعمال نظارت، خروج از چهارچوب‌های رقابت مشروع و استخدام رویه‌های غیر شرافتمندانه کاملاً محتمل است. به این ترتیب برخی از فعالان تجاری برای تأمین اهداف خود به رویه‌های انحصارگرایانه روی می‌آورند و با اخلال در رقابت و یا ممانعت از ارتقا آن، عملاً سطح رقابت را تنزل داده و به مرور سبب شکست بازار شده و به این ترتیب حقوق مصرف کنندگان و پیشرفت‌های تکنولوژیک و نظم اقتصادی را تحت الشعاع قرار می‌دهند (رهبری، ۱۳۹۲). امروزه قواعدی که رسالت مقابله با چنین اقداماتی را بر عهده گرفته و در پی جلوگیری از بروز پدیده شکست بازار، سعی در هدایت فعالیت‌های رقابتی در قالب و بستری معمول داشته و در جهت تضمین و تسهیل رقابت منصفانه و مقابله با رویه‌ها و توافقاتی که به هر نحو بر جریان و ساختار رقابت شرافتمندانه اثر سوء دارند، گام بر می‌دارد، تحت عنوان حقوق رقابت یا «حقوق رقابت غیر منصفانه»^۱ و یا به اصطلاح حقوق آمریکا، «حقوق ضد تراست یا ضد انحصار»^۲، نهادینه و اعمال می‌گردند (Pressman, 2008). بر این اساس حقوق رقابت بیش از این که جنبه تشویق کننده رقابت را داشته باشد و مستقیماً "بنگاه‌ها را به رقابت با یکدیگر وادار نماید، از وصف بازدارندگی برخوردار است و از طریق اعمال قواعد خاصی مانع از بروز رفتارها یا شکل‌گیری ساختارهایی می‌شود که به جریان رقابت لطمه وارد می‌سازند (Dabbah, 2010).

اما رابطه رشد اقتصادی و حقوق رقابت از مباحث مناقشه برانگیز نظریه‌های اقتصادی به شمار می‌آید. اگر چه در این حوزه مطالعات متعددی با توجه به تاثیر حقوق رقابت بر عملکرد کشورها، همچون رشد بهره‌وری و ثبات قیمت‌ها صورت گرفته است، نتایج به دست آمده نشان دهنده این

1- Unfair competition law

2- Antitrust law

موضوع می‌باشد که بین حاصل تحقیقات مختلف، اندکی ابهام وجود دارد. به طوری که آقیون^۱، هاویت و آقیون^۲، بلوم^۳، بلاندل^۴، هاویت و گریفیس^۵ بنا بر دیدگاه شومپتر پیشنهاد داده‌اند که ابداعات موفق، انگیره‌ای برای ایجاد رانت انحصارگری ایجاد می‌کند که می‌تواند مانع از انتشار نوآوری شود؛ چرا که به هر حال هر ابداعی توسط ابداع جدید دیگری از صحنه خارج می‌شود و ممکن است حاکم انحصاری بازار گردد (Cheng Ma and Tay, 2011).

در میان مباحث رقابتی، مسئله رقابت پویا اهمیت مضاعفی در جدال‌های نظری حقوقی و اقتصادی دارد. موضوع رقابت پویا که از آن به رقابت خلاقانه^۶ نیز یاد کرده‌اند برای نخستین بار توسط شومپتر مطرح شد مبتنی بر این باور است که اعطای انحصار به نوآوری‌ها لطمه چندانی به رقابت نمی‌زند و در مجموع به سود منافع جامعه است؛ چراکه در جریان رقابت پویا بازارهای جدید همواره با بازارهای موجود در حال جدال هستند که پیامد آن رشد و توسعه اقتصادی از مجرای تغییرات مداوم ساختاری است که نوآوری‌ها پدید آورده‌اند (Paul Welfens and John Addison, 2009). ابداع، عنصر اساسی رقابت پویا را تشکیل می‌دهد. صفت پویایی اصطلاحی است که فعالیت‌های متنوعی چون تمایز در تولید و واکنش سریع به تغییر و تحولات را در بر می‌گیرد. این واکنش چیزی جز عکس‌العمل در مقابل سلیقه، ذوق و علاقه مصرف‌کنندگان و فرصت‌های جدیدی که بازار به وجود می‌آورد، نیست. درست برخلاف رقابت ایستا که می‌توان آن را صرفاً در نظریه‌ها یافت، بی‌آنکه نمود خارجی داشته باشد، رقابت پویا با مقتضیات و نیازهای روز جامعه مصرف‌کنندگان سر و کار دارد. پویایی این نوع رقابت در ابداعی بودن آن است. فعالیت‌های تحقیق و توسعه که در بطن این رقابت وجود دارد، موجب شده که حمل و نقل دریایی با اختراع ماشین بخار از شیوه سنتی بادبانی به شیوه مدرن‌تر تحول پیدا کند؛ به تعبیر بهتر اختراعات و سایر مصادیق دارایی‌های فکری همه عرصه‌های فنی را متحول ساخته است. در رقابت پویا،

-
- 1- Aghion
  - 2- Howitt and Aghion
  - 3- Bloom
  - 4- Blundell
  - 5- Griffith
  - 6- Creative

برخلاف رقابت ایستا که در آن مطالبات مصرف کننده مفروض و منبع اطلاعاتی تحلیل گر اقتصادی است، تمایلات و نیازهای جامعه مصرف کنندگان، هدف تحقیق و بررسی بنگاه کار آفرین می باشد (عامری، ۱۳۸۹).

در رقابت پویا، بنگاه های تازه وارد و بنگاه های موجود، همه، سرگرم فعالیت های تحقیق و توسعه برای بهسازی محصولات موجود و آفرینش فرایندهای جدید تولیدی یا به دیگر سخن ابداع هستند. ابداع را شومپیتر به معنای «توسعه صنعتی» تعریف می کند که به نظر وی موجب رشد اقتصادی می گردد. به باور وی رشد اقتصادی معادل کالاهای جدید، شیوه های نوین و پیشرفته تولید و حمل و نقل، بازارهای جدید و اشکال نوین ساختاری و سازمان دهی بنگاه های اقتصادی می باشد. این پدیده ها و فرایندها و محصولات جدید، کالاها و فرآیندهای موجود و سنتی را از گردونه رقابت خارج می سازند و به مرور زمان همین پدیده های نوین، خود کهنه می شوند و جای خود را به ابداعات نو می دهند. این فرآیند را شومپیتر، فرایند یا روند نامیرا «تخریب خلاق» می نامد^۱ (Schumpeter, 1911). در رقابت پویا، به اعتقاد شومپیتر و همفکرانش، بنگاه ها و مدیران کار آفرین، نقشی اساسی ایفا می کنند. به دلیل این کار آفرینی، رقابت پویا به نیرویی تسلیم ناپذیر در مقابل رکود و ایستایی مبدل می شود. ابداع و خلاقیت بنگاه های کار آفرین، پلکان ترقی و توسعه را تشکیل می دهند. عدم شناخت بازار و نیازهای جامعه و وقفه در ابداع، مرگ اقتصادی بنگاه را موجب می شود.

در نهایت باید به این موضوع اشاره کرد که در عمل با توجه به شرایط اقتصادی ایران موضوع حقوق رقابت ارتباط چندانی نمی تواند با ساختار بازارهای موجود در اقتصاد ایران داشته باشد. در واقع به دلیل اینکه در ایران شرکت های خصوصی بزرگ که دست به اقدامات ضد رقابتی بزنند وجود ندارد، نمی توان از مباحث مربوط به حقوق رقابت استفاده زیادی کرد. اما با توجه به شرایط آینده و خصوصی سازی شرکت ها و امکان ادغام شرکت های کوچک در هم می توان انتظار بروز چنین پدیده هایی را داشت. به همین دلیل این مقاله به بررسی تاثیر این موضوع بر رشد اقتصادی کشور پرداخته است.

ساختار این مقاله از پنج بخش تشکیل شده است: نخست به بررسی رقابت پویا در کشورهای در حال توسعه پرداخته و در بخش سوم مروری بر مطالعات پیشین خواهد شد؛ بخش چهارم مقاله به مدل‌سازی تحقیق و آزمون تجربی مدل و کارایی اجرای قوانین رقابت اختصاص دارد و در خاتمه نتایج حاصل از تحقیق ارائه خواهد شد.

۲. رقابت پویا و کشورهای در حال توسعه

با این که از نظر تاریخی برای سیاست و قوانین رقابتی اهداف متعددی را برشمرده‌اند، ولی، در مجموع، امروزه می‌توان از سه هدف عمده در این خصوص نام برد: (عامری، ۱۳۸۹):

الف) هدف سیاسی - اجتماعی که تأکید بر رعایت اصل انصاف در امر تجارت و رقابت دارد و بنابراین، مقصد آن مراقبت بر رفتار بنگاه است.

ب) هدف دیگر، بر کارایی فعالیت اقتصادی بنگاه تجاری تأکید می‌ورزد و رقابتی بودن یا نبودن فعالیت را در کارایی یا عدم کارایی تخصیص منابع و تولید کالا و خدمات می‌داند.

ج) هدف اصلی قوانین و سیاست رقابتی توسعه اقتصادی که به رشد اقتصادی نیز تعبیر شده است، می‌باشد.

گذشت زمان و تجاربی که کشورها، به ویژه کشورهای در حال توسعه از اتخاذ سیاست‌های صرفاً لیبرالیسم یا نئوکلاسیک به دست آوردند، ضرورت بازنگری و احیای برنامه‌های توسعه‌ای را نه تنها برای این کشورها، بلکه برای کشورهای توسعه یافته نمایان ساخت. این امر یکی از دلایل مهمی است که امروزه اغلب کشورها، به خصوص کشورهای در حال توسعه، علاوه بر قوانین رقابتی، مقرراتی را در خصوص هموار کردن فضای رقابتی - تحت عنوان سیاست رقابتی وضع کرده‌اند (Manoel F. Meyer Bittencourt, 2006) که در مقدمه بدان اشاره گردید. ناگفته نماند، کشورها بسته به ویژگی‌ها و نیازهای خاص سیاسی - اقتصادی‌شان، برنامه و سیاست یکسانی ندارند. با وجود این، نیاز به پیشرفت صنعتی، از جمله عوامل مهمی به شمار می‌رود که برنامه‌های آنها را در این خصوص نسبتاً "همسان ساخته است. این وجوه مشترک را می‌توان در برخی از کشورهای در حال توسعه‌ای چون هند، آفریقای جنوبی و برزیل مشاهده کرد که نمونه‌هایی از آنها عبارتند از:

- ترویج و رونق بخشیدن به کارایی و توسعه اقتصاد ملی؛

- تأمین نیازهای مصرف کنندگان از طریق تولید و توزیع کالاهای متنوع و ارزان؛
- اشتغال زایی و رونق بخشیدن به رفاه اجتماعی و اقتصادی ملی؛
- ایجاد و توسعه فرصت‌های لازم برای شرکت در بازار جهانی و شناسایی و جذب رقبای خارجی در بازار ملی؛
- فراهم کردن امکانات لازم برای بنگاه‌های کوچک و متوسط ملی به منظور انجام فعالیت‌های اقتصادی؛
- تشویق مالکیت خصوصی و ایجاد فرصت‌های لازم برای اشخاص محروم برای شرکت در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی.

با وجود این، نمونه‌های فوق‌الذکر نباید دستاویزی برای مردود ساختن مطلق نظریه رقابت پویا و عمل ادغام باشد. غرض از توضیحات بالا، صرفاً نشان دادن برخی از تحولات رخ داده می‌باشد که ممکن است برای کشورهای در حال توسعه‌ای مثل ایران پیامدهای مثبت اقتصادی نداشته باشد؛ زیرا در بسیاری از موارد چنانچه سیاست و برنامه‌های مناسب و معقولی تهیه و اجرا شود، رقابت پویا و نیز رقابت ایستا و یا به تعبیری دیگر رقابت یا کارایی پاراتو که ترکیب بهینه‌ای از این دو را پیشنهاد می‌کند، می‌تواند پیامدهای مثبتی را در توسعه و رشد اقتصادی کشور به همراه داشته باشد. این مهم، بدین معناست که برای توسعه کشورهای رشد یابنده‌ای که دارای بنیه ضعیف صنعتی هستند، رقابت پویا که مساعدت و مدیریت دولتی را می‌طلبد، خواهد توانست با تقویت بنگاه‌های موجود و در عین حال، ضعیف این کشورها از یک سو و تشویق ایجاد واحدهای تولیدی نوین، زمینه رقابتی نمودن بازار محصولات صنعتی و غیر صنعتی را فراهم آورد. این طریقی است که کشورهای چون ژاپن، کره جنوبی و سایر کشورهای موسوم به ببر آسیایی آن را با موفقیت پیموده‌اند.

۲. مروری بر مطالعات پیشین

بر طبق چهارچوب رشد نئو کلاسیک، روند رشد تعادلی به وسیله رشد فن‌آوری (برون‌زا) و جمعیت تعیین می‌شود. در الگوی رشد نئو کلاسیک‌ها، با افزایش دانش و ارتقا تکنولوژیک، رشد نیز به تدریج پدیدار خواهد شد. بنابراین رشد اثر مرکب انباشت سرمایه و پیشرفت فن‌آوری است. فن‌آوری، کالای همگانی محض است و بهبود فن‌آوری نتیجه سرمایه‌گذاری‌های برنامه‌ریزی شده

منابع از سوی شرکت‌ها یا کارآفرینانی نیست که در جست و جوی سود می‌باشند، بلکه مانند موهبتی آسمانی نصیب یک جامعه می‌شود (Barro and Salai – martin, 1995).

لوکاس^۱ در بررسی‌های خود بهره‌وری نهایی سرمایه اجتماعی را معرفی نموده و معتقد است برای اینکه سرمایه‌های فیزیکی در کل جامعه بتوانند بهره‌وری بالایی داشته باشند، باید از سرمایه انسانی استفاده بهینه نمود. وی بهره‌وری نهایی سرمایه اجتماعی را تابعی از سرمایه انسانی و دانش (شناخت) عمومی می‌داند. وی معتقد است که با تربیت نیروی انسانی ماهر، می‌توان به سرمایه انسانی دست یافت و این امر حاصل مدت زمانی است که افراد جامعه صرف تحصیل دانش می‌کنند. به باور وی می‌توان تحصیلات را موتور رشد سرمایه انسانی و رشد اقتصادی جامعه را تابعی از موجودی سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی دانست. تابع تولید معرفی شده توسط لوکاس، تولید را تابعی از موجودی سرمایه، نیروی کار و دانش عمومی می‌داند.

قبول و پذیرش نوآوری از طریق سرمایه انسانی به عنوان یک جریان اصلی در ادبیات اقتصادی به اوایل دهه ۱۹۶۰ میلادی باز می‌گردد، یعنی برهه‌ای که اقتصاددانان کوشیدند توضیح قانع کننده‌ای برای بخش قابل توجهی از رشد اقتصادی که بدون توضیح باقی مانده بود، ارائه دهند. با این حال در اواخر دهه ۱۹۸۰ سرمایه انسانی مبتنی بر مبانی نظری قوی به عنوان یک عامل تولید وارد الگوهای رشد اقتصادی شد که در این حوزه، مطالعات لوکاس از برجستگی خاصی برخوردار است.

منکیو، رومر و ویل^۲ (۱۹۹۲) به پیش‌بینی رشد اقتصادی با استفاده از ستاده‌های تولیدی از جمله دانش و نوآوری پرداختند؛ برای این منظور آنها از متغیرهای سرمایه انسانی و تفاوت در سطح درآمد سرانه کشورها استفاده نمودند که نتایج آنها اثبات کننده این واقعیت بود که سرمایه انسانی، یک شاخص مناسب برای نشان دادن تفاوت‌های سطح درآمدی کشورهاست.

واسترن^۳ (۲۰۰۰) در تحقیقی به دنبال یافتن عوامل موثر بر تولید و رشد اقتصادی بود که در نیل به این مقصود از متغیرهای نوآوری و سرمایه انسانی و رشد اقتصادی بهره برد. به عقیده وی

1- Robert Lucae

2- Mankiw., Romer and Weil

3- Vastern

نوآوری، ارتباط مثبت با سرمایه انسانی به خصوص در بخش تحقیق و توسعه و ذخیره دانش دارد و نوعی پیوند مهم ولی ضعیف بین نوآوری و رشد تولید به چشم می خورد.

ایونت (۲۰۰۳) اثرات عملکرد حقوق رقابت و رشد اقتصادی را در کشورهای در حال توسعه مورد بررسی و مطالعه دقیق قرار داد. وی عوامل موثر بر حقوق رقابت و اجرای آن را بر روی سرمایه گذاری در کشورهای در حال توسعه معرفی کرده و نشان می دهد که زمان مناسب اجرای این قوانین منجر به بهبود عملکرد رقابتی بنگاه ها و افزایش بهره وری می شود و در تعاقب آن رشد اقتصادی بلندمدت کشورهای در حال توسعه را متاثر خواهد ساخت.

اشنایدر و کمپ^۱ (۲۰۰۸) در یک مطالعه موردی تاثیر حقوق رقابت بر رشد اقتصادی را در کشور هلند مورد بررسی قرار دادند. در تحقیق مذکور آنها اثرات حقوق رقابت بر شرایط سودآوری بنگاه ها و مازاد رفاه مصرف کننده را تحلیل کردند. در مقاله مزبور، بعد از واکاوی دلایل حداکثر کردن مازاد رفاه مصرف کننده و تاثیر حقوق رقابت بر رشد اقتصادی و میزان و نحوه اثرگذاری سیاست های رقابتی، به مدلسازی اقتصادی پرداخته شد. نتایج حاصل از شبیه سازی، گویای واکنش مثبت اقتصاد به افزایش در مازاد رفاه مصرف کننده می باشد. هم چنین نتایج بر رابطه مثبت میان افزایش در عملکرد حقوق رقابت و رشد اقتصادی صحنه می گذارند.

تای چنگک ما^۲ (۲۰۱۱) به بررسی تاثیر اجرای حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه پرداخت. برای این منظور وی از مجموع داده های مربوط به اجرای حقوق رقابت در ۱۱۰ کشور استفاده کرد و در نهایت به این نتیجه نائل آمد که اجرای حقوق رقابت برای کشورهای کمتر توسعه یافته که چارچوب نهادی آن کمتر از یک آستانه تحمل است، اثر بسیار محدود کننده در سطح فعالیت های اقتصادی بر جای خواهد گذاشت. از دیدگاه وی، اجرای قانون رقابت نیاز به یک طرح کارآمد دارد و بدون این طرح، نه تنها بهره وری پشتیبانی نمی شود بلکه ممکن است مسیر رشد کندتر گردد.

پژویان و فقیه نصیری (۱۳۸۸) اثر رقابت مندی بر رشد اقتصادی با رویکرد الگوی رشد درون زا و نرخ رشد اقتصادی را بررسی کردند. آنها سعی کردند با استفاده از یک الگوی رشد درونزا، اثر

1- Sindereno and Kemp

2- Tay-Cheng Ma

رقابت‌مندی بر رشد اقتصادی را تحلیل نمایند. آنها پس از معرفی سه شاخص رقابت‌مندی کار، سرمایه و فن‌آوری، برای ۵۷ کشور جهان در دوره ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۳ (که بر اساس تقسیم‌بندی بانک جهانی به چهار گروه به لحاظ درآمدی تقسیم می‌شوند)، مدل رشد را با درج این شاخص‌ها برآزش کردند. برای برآزش مدل‌ها از سه شکل، تابع تولید (پیشرفت فنی ضرب شونده در نیروی کار، پیشرفت فنی ضرب شونده در سرمایه فیزیکی و پیشرفت فنی به شکل خنثی هیکس) و روش داده‌های تابلویی (Panel Data) استفاده کردند. تمامی مدل‌های برآزش شده آنها نشان دهنده اثر مثبت رقابت‌مندی بر رشد اقتصادی بود.

عامری (۱۳۸۹) به بررسی رابطه بین حقوق رقابت و توسعه اقتصادی پرداخت. در مقاله وی بررسی و مطالعه قوانین و سیاست‌های رقابتی و نقش آنها در توسعه اقتصادی کشورها انجام پذیرفت. برای این منظور با ارزیابی و مطالعه دیدگاه‌های مختلف اقتصادی و بررسی مکاتب و قوانین رقابتی، تبعیت آنها از اسلویی توصیه شده که با اتخاذ رویکردی واقع بینانه بتواند در امر توسعه و رشد اقتصادی نقش سازنده‌ای ایفاء کند. در این راستا، شیوه‌ای پیشنهاد می‌شود که بر اثر اجرای آن، بتوان کارایی در تخصیص منابع و تولید کارآمد را تامین نمود. وضع و اجرای قوانین و سیاست‌های مناسب، هنگامی می‌تواند چنین هدفی را تامین کنند که بتوانند ضمن تشویق فعالیت‌ها و رفتارهای اقتصادی مفید، از جمله ادغام‌ها یا موارد سوء استفاده از آنها، با ایجاد محدودیت‌های غیر ضروری در بازار و اخلال در رقابت مقابله کنند. وضعیت ویژه کشورهای در حال توسعه که همان عقب ماندگی صنعتی اقتصادی است، نقش فعال‌تری را برای نظارت‌های دولتی هم برای مقابله با رویه‌های ضد رقابتی و هم برای تشویق و کمک به بنگاه‌های محلی ایجاد می‌کند.

نوروزی شمس (۱۳۸۹)، تبانی واحدهای اقتصادی از دیدگاه حقوق رقابت اتحادیه اروپایی و ایران را مورد بررسی قرار داد. وی بیان می‌کند که تبانی میان واحدهای اقتصادی از موضوعاتی است که از آغاز پیدایش حقوق رقابت اتحادیه اروپایی (در طول نیم قرن اخیر از سال ۱۹۵۷) به عنوان یکی از رویه‌های ضد رقابتی مورد توجه حقوق رقابت اتحادیه اروپایی قرار گرفته است. در ایران نیز به دنبال اتخاذ روند خصوصی‌سازی در عرصه اقتصاد ملی و به ویژه به موجب ماده ۴۴ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴)، تبانی میان واحدهای اقتصادی که آثار خاص احصا شده در ماده مذکور را به دنبال داشته باشد، ممنوع اعلام گردیده است. وی به مطالعه تطبیقی مفهوم تبانی میان واحدهای اقتصادی، شرایط تحقق و آثار آن بر واحدهای مذکور و

اقدامات و فعالیت‌های آنان از دیدگاه حقوق رقابت اروپایی و قوانین ایران پرداخت. باقری و سیدی (۱۳۸۷) همگرایی و رقابت در بازارهای بورس: تعارض حقوق رقابت و حقوق بازار بورس را مورد مطالعه قرار دادند. آنها به بررسی همگرایی و رقابت در بازارهای بورس از نظر اثباتی و هنجاری پرداخته و معتقدند که بازارهای بورس به عنوان مصداقی بارز از انحصارات طبیعی و به واسطه تغییر در دیدگاه‌های اقتصادی و حقوقی در سطح ملی و بین‌المللی و پیشرفت‌های فنی، فرصت آن را یافته‌اند که در سطوح ملی و بین‌المللی با یکدیگر ادغام شده یا اتحاد پیدا کنند. چنین تحولی بالطبع منجر به نگرانی‌هایی از ناحیه مجریان حقوق رقابت خواهد شد. هم‌چنین مقاله آنها امکان واقعی رقابت و یا همگرایی بین بازارهای بورس را بررسی نموده و در مرحله حقوقی و هنجاری به دنبال آشکارسازی تعارضات بین اهداف حقوق رقابت و حقوق بازار بورس که در پی تحکیم و انسجام بازارها حتی به قیمت نقض قوانین رقابت می‌باشد، پرداخته است.

۳. تصریح مدل

تصریح مدل رشد سولو که به وسیله منکیو، رومر و ویل (۱۹۹۲) بسط یافت به صورت زیر می‌باشد به طوری که در آن تولید تابعی از سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی می‌باشد. در این صورت تابع تولید کاب - داگلاس به صورت زیر است:

$$Y_{it} = K_{it}^{\alpha} (A_t L_{it})^{1-\alpha} \quad (1)$$

به طوری که K_{it} بیانگر سرمایه و L_{it} نیروی کار و A_t سطح تکنولوژی را نشان می‌دهد. در این میان متغیرهای نیروی کار و تکنولوژی دارای نرخ رشد ثابت به ترتیب n و g می‌باشند. به طوری که نیروی کار موثر دارای نرخ رشد $n+g$ می‌باشد. در هر کشور سرمایه با نرخ s_i در حال رشد است و نرخ استهلاک سرمایه نیز δ می‌باشد. بنابراین می‌توان نوشت:

$$\frac{dK_{it}}{dt} = s_i Y_{it} - \delta K_{it}$$

در این تصریح نرخ رشد تولید هر واحد نیروی کار در بین دو دوره T و $T + \Delta T$ به صورت زیر

می‌باشد:

(۲)

$$growth_i = g\tau + (1 - e^{-\lambda_i\tau}) \times \left[\theta + \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(s_i) - \frac{\alpha}{1-\alpha} \ln(n_i + g + \delta) - \ln\left(\frac{Y}{L}\right)_{iT} \right]$$

به طوری که $growth_i = \ln(Y/L)_{i,T+\tau} - \ln(Y/L)_{i,T}$ نیز بهره‌وری در آغاز دوره T می‌باشد. $T + \tau$ و T می‌باشد. همچنین $\theta = -\ln(A_0) = gT$ و $\lambda_i = (1 - \alpha)(n_i + g + \delta)$ است. به دلیل غیر خطی بودن ضرایب این معادله می‌توان با اعمال قیودی معادله (۲) را تعدیل کرد و مدل ساده‌تری را به صورت زیر برآورد کرد:

$$growth_i = \pi_0 + \pi_1 \ln\left(\frac{1}{Y}\right)_i + \pi_2 \ln(n_i + g + \delta) + \pi_3 \ln\left(\frac{Y}{L}\right)_{iT} + \varepsilon_i \quad (۳)$$

به طوری که π_i ضرایب برآورد شده می‌باشد و $s_i = \left(\frac{1}{Y}\right)_i$ نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ملی I_i سرمایه‌گذاری می‌باشد. انتظار می‌رود که ضریب برآوردی π_3 منفی باشد که می‌تواند بیانگر همگرایی در رشد کشورها باشد که کشورهایی که سطح تولید سرانه پایین‌تری دارند دارای رشد بالاتری نسبت به کشورهایی هستند که دارای سطح تولید سرانه بالاتری هستند.

اکنون می‌توان بر اساس مطالعات تجربی صورت گرفته بر اساس نظریات بارو، لوین و رنلت، بارو و لی، و ساللا-آی-مارتین و میلر با در نظر گرفتن دامنه حقوق رقابت تحت عنوان متغیر (scope) به معادله (۳) به بررسی تاثیر حقوق رقابت بر رشد اقتصادی پرداخت. به طوری که (King and Levin, 1993):

(۴)

$$growth_i = \pi_0 + \pi_1 \ln\left(\frac{1}{Y}\right)_i + \pi_2 \ln(n_i + g + \delta) + \pi_3 \ln\left(\frac{Y}{L}\right)_{iT} + \pi_4 scope_i + \varepsilon_i$$

در مورد تاثیر حقوق رقابت بر رشد اقتصادی دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد که می‌توان تاثیر اجرای حقوق رقابت در سری مقطعی بین کشورها را از طریق کارایی این حقوق مورد بررسی قرار داد. بنابراین تاثیر کارایی این حقوق رقابت را می‌توان به صورت زیر مدل‌سازی کرد:

(۵)

$$growth_i = \pi_0 + \pi_1 \ln\left(\frac{1}{Y}\right)_i + \pi_2 \ln(n_i + g + \delta) + \pi_3 \ln\left(\frac{Y}{L}\right)_{iT} + \pi_4 scope_i + \pi_5 (scope_i \cdot efficiency_i) + \varepsilon_i$$

۲.۳ داده‌های آماری و متغیرهای مورد استفاده

داده‌های مدل سولو مورد استفاده در این مقاله بر اساس جدول جهانی پن (Penn World Table) بر اساس مقاله هستن، سامرز و آتن (۲۰۰۲) می‌باشد.

$growth_i$: میانگین نرخ رشد سالیانه بهره‌وری برای دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰

$(\frac{I}{Y})_i$: کسری از تولید ناخالص داخلی اسمی که اختصاص به سرمایه‌گذاری دارد.

$(\frac{Y}{L})_{iT}$: تولید ناخالص داخلی سرانه حقیقی هر کارگر در سال ۱۹۹۰.

n_i : متوسط نرخ رشد جمعیت در دوره ۲۰۱۰ - ۱۹۹۰ است. هم‌چنین بر اساس مقاله منکیو،

رومر و ویل نرخ رشد تکنولوژی مقدار $g=0/02$ در نظر گرفته شده و نرخ استهلاک نیز میزان $\delta=0/03$ فرض شده است.

$scope_i$: شاخص محدوده حقوق مالکیت بر اساس مقاله (Hylton and Deng) بر گرفته شده

است.

$efficiency_i$: کارآمدی دولت در بخش‌های مختلف اقتصادی را نشان می‌دهد که این معیار

از مقاله (Kaufmann, Kraay, and Mastruzzi) بر گرفته شده است و نشان دهنده توانمندی دولت در توازن میان هزینه‌ها و دستاوردهای آن می‌باشد.

جدول زیر توصیف آماری متغیرها مدل سولو و متغیرهای سیاستی را نشان می‌دهد.

جدول (۱) - توصیف آماری متغیرهای مدل

Series	Observations	Mean	Std. Error	Minimum	Maximum
Growth	۱۷۲	۱/۲۴	۲/۸۸	۲۱۱/۹۷	۲۲/۶۴
I/Y	۱۸۸	۱۴/۱۶	۷/۶۱	۲/۴۱	۳۷/۷۵
Y/L	۱۸۸	۶۴۰۱/۱۰	۶۲۲۰/۶۱	۳۴۵/۷۲	۲۵۶۷/۵۷
$n_i + g + \delta$	۱۸۸	۰/۰۷	۰/۰۱	۰/۰۳	۰/۱۰
scope	۱۰۱	۱۷/۵۷	۴/۹۴	۲/۰۰	۲۵/۰۰
openness	۱۸۸	۸۷/۹۰	۴۹/۰۴	۲/۰۲	۳۶۳/۵۱
efficiency	۱۶۰	۲۰/۰۱	۱/۰۰	۲۲/۰۸	۲/۳۰
regulation	۱۶۰	۲۰/۰۳	۰/۹۹	۲۲/۲۹	۱/۹۶

Note: Series Y/L denotes the GDP per capita in purchasing power parity in international dollars adjusted for purchasing power parity.

۳-۳ آزمون ریشه واحد داده‌های تابلویی متغیرها

آزمون ریشه واحد یکی از معمول‌ترین آزمون‌هایی است که امروزه برای تشخیص ایستایی متغیرها مورد استفاده قرار می‌گیرد. اساس آزمون ریشه واحد بر این منطق استوار است که وقتی در یک فرایند خود توضیحی، ریشه مشخصه یک باشد در آن صورت متغیر y_t دارای یک ریشه واحد است و این نمونه‌ای از یک متغیر غیر ایستا است. در چنین شرایطی جهت ایستا نمودن متغیرها معمولاً از تکنیک تفاضل‌گیری استفاده می‌شود ($\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$). یعنی به جای استفاده از سری زمانی در سطح از تفاضل آن استفاده می‌شود (Baltagi, 2000).

حال اگر یک متغیر بعد از یک بار تفاضل گرفتن ایستا شود، جمعی از مرتبه اول می‌باشد. به طور کلی اگر یک متغیر بعد از d بار تفاضل‌گیری ایستا گردد جمعی از درجه d می‌باشد. جهت بررسی ایستایی متغیرها در این تحقیق از آزمون‌های ریشه واحد تابلویی^۱ استفاده گردید که نتایج حاصل از این آزمون‌ها برای تمام متغیرهای مورد استفاده در جدول ۴ نشان داده شده است. در این تحقیق، نسبت سرمایه به تولید ناخالص داخلی ($\ln(I/Y)$)، سرمایه‌گذاری جبرانی ($\ln$)، تولید ناخالص داخلی سرانه ($\ln(Y/L)$)، شاخص محدوده حقوق رقابت ($n + g + \delta$) و کارایی حقوق رقابت (Scope efficiency) نشان داده شده است.

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود بر اساس آماره‌های لوین، بریتونگ، برانو و شین و فیشر، تمام متغیرهای مورد استفاده در این تحقیق در سطح اطمینان بالای ۹۹ درصد ایستا هستند و فرضیه صفر آزمون مبنی بر وجود ریشه واحد رد می‌شود. در نتیجه پایداری داده‌های مورد استفاده در تحقیق قبل از برآورد مدل‌های تحقیق مورد تأیید واقع می‌شوند.

۳-۴- آزمون هم‌جمعی داده‌های تابلویی^۲

اغلب تئوری‌های اقتصادی رابطه بلندمدت بین متغیرها را به شکل سطح^۳ بیان می‌کند. برای اطمینان از وجود یک رابطه بلندمدت میان متغیرهای موجود در مدل لازم است که آن متغیرهای

1- Panel Unit Root test
2- Panel Cointegration test
3- level form

ایستا بوده و در غیر این صورت (ناایستا بودن) از درجه جمعی یکسانی برخوردار باشند. بدین ترتیب برای پی بردن به وجود یک رابطه بلندمدت میان متغیرها باید ایستایی و یا هم جمعی آنها را با استفاده از آزمونهای مختلف بررسی نماییم. بر این اساس اگر تشخیص دهیم باقیمانده‌های حاصل از رگرسیون‌های برآورده شده به صورت $I(0)$ یا ساکن باشند می‌توان از وجود یک رابطه بلندمدت میان متغیرها اطمینان حاصل نمود. در مطالعه حاضر با توجه به استفاده از داده‌های تابلویی، از آزمون ریشه واحد داده‌های تابلویی برای پسماندهای رگرسیون‌ها استفاده نموده و از نتایج به دست آمده جهت تحلیل هم جمعی استفاده می‌شود. جدول زیر نتایج به دست آمده در مورد آزمون هم جمعی بین متغیرها در دو مدل ذکر شده در مراحل بعد را نشان می‌دهد.

جدول ۲- بررسی ایستایی متغیرهای تحقیق

Scope. efficiency	scope	Ln (Y/L)	Ln ($\alpha + \beta + \delta$)	Ln(I/Y)	نوع رگرسیون
۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۱	آزمون لوین (P - Value)
۰/۰۰۰۸	۰/۰۰۱۸	۰/۰۰۱۲	۰/۰۰۰۵	۰/۰۰۰۹	آزمون بریتونگ (P - Value)
۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۰۹	۰/۰۰۱۰	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۰	آزمون پسران و شین (P - Value)
۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۷	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۰۱	آزمون فیشر DF(P - Value)
۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۵۵	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۰	۰/۰۰۱۱	آزمون فیشر PP(P - Value)

منبع: نتایج تحقیق

همان‌طور که در جدول بالا نشان داده شده است با انجام آزمون هم جمعی داده‌های تابلویی بین متغیرهای تحقیق وجود رابطه بین متغیرها در همه معادلات رگرسیون برآورد شده تأیید می‌شود. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که پسماندها در تمامی رگرسیونها جمعی از درجه صفر

می‌باشند و رابطه بلندمدت بین متغیرهای برآورد شده وجود دارد.

جدول ۲- نتایج آزمون هم‌جمعی داده‌های تابلویی

نوع رگرسیون	حقوق رقابت و رشد
آزمون لوین $(P - \nabla value)$	۰/۰۰۰۰
آزمون بریتونگ $(P - \nabla value)$	۰/۰۰۰۰
آزمون برانو و شین $(P - \nabla value)$	۰/۰۰۰۰
آزمون فیشر $ADF(P - \nabla value)$	۰/۰۰۰۱
آزمون فیشر $PP(P - \nabla value)$	۰/۰۰۴۵

منبع: نتایج تحقیق

آرلانو و باند (۱۹۹۱) تخمین زنده‌های GMM دو مرحله‌ای را پیشنهاد می‌کنند. در مرحله اول فرض می‌شود که اجزای خطا در طول زمان و برای تمام کشورها مستقل و همسان در واریانس هستند و در مرحله دوم، باقیمانده‌های به‌دست آمده از مرحله اول برای به‌دست آوردن تخمین سازگاری از ماتریس واریانس-کواریانس بدون در نظر گرفتن فروض مستقل بودن و همسانی واریانس‌ها استفاده می‌شود. بنابراین تخمین زنده دو مرحله‌ای به‌طور مجانبی نسبت به تخمین زنده یک مرحله‌ای بسیار کارا است.^۱ تخمین زنده GMM بر اساس این شرایط به عنوان تخمین زنده تفاضلی نامیده می‌شود و این تخمین زنده توسط روسو و واچل^۲ (۲۰۰۰) برای داده‌های سالیانه استفاده شده است.

سازگاری تخمین زنده‌های GMM بستگی به اعتبار معتبر بودن ابزارهای به کار رفته دارد. برای بررسی و حل این مساله از آزمون مخصوص پیشنهاد شده توسط آرلانو و باند (۱۹۹۱)، بلندل و باند^۳ (۱۹۹۸) و آرلانو و باند (۱۹۹۵) استفاده می‌شود. این آزمون سارجان^۴ نام دارد و اعتبار کل ابزارهای به کار رفته را می‌سنجد (Levine, 1997).

- 1- Arellano & Bond
- 2- Rouseau and Wachtel
- 3- Blundell and Bond
- 4- Sargan

برای تخمین مدل بالا همان‌طور که در روش شناسی تحقیق اشاره شد از روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) استفاده شد. نتایج حاصل از تخمین معادل (۵) بعد از انجام آزمون‌های مختلف و اطمینان از صحت نتایج در جدول (۳) نشان داده شده است.

جدول ۳- تأثیر حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه

متغیر وابسته، لگاریتم رشد اقتصادی است		
معادله ۵		
متغیر	ضرایب	آماره t
Lgrowth(-1)	۰/۳۱۵	۳/۵۱
L(I/Y)	۰/۰۹۲	۱/۹۸
$L(n + g + \delta)$	-۲۰/۲۱۹	-۱/۸۰
L(Y/L)	-۰/۰۰۲	-۴/۵۶
scope	-۰/۰۳۶	-۲/۹۸
L(scope*efficiency)	۰/۰۵۳	۲/۴۳
J-STATISTIC	۱۰/۸۹	
WALD TEST	۱۲۲/۸۷	

منبع: نتایج تحقیق

همان‌طور که مشاهده می‌شود تمام متغیرهای مورد استفاده در هر دو مدل از لحاظ آماری در سطح بالایی معنی‌دار هستند و علائم ضرایب نیز با تئوری‌های اقتصادی سازگار هستند. رگرسیون بر اساس نتایج آزمون والد که از توزیع χ^2 با درجات آزادی معادل، تعداد متغیرهای توضیحی منهای جزء ثابت برخوردار است، فرضیه صفر مبنی بر صفر بودن تمام ضرایب در سطح معنی‌داری ۱ درصد رد می‌شود. در نتیجه اعتبار ضرایب برآوردی تأیید می‌شود. آماره‌های آزمون سارجان نیز که از توزیع χ^2 با درجات آزادی برابر با تعداد محدودیت‌های بیش از حد مشخص برخوردار است، فرضیه صفر مبنی بر همبسته بودن پسماندها با متغیرهای ابزاری را رد می‌کند. بر اساس نتایج حاصل از این آزمون متغیرهای ابزاری به کار گرفته شده در تخمین مدل از اعتبار لازم برخوردار هستند. در نتیجه اعتبار نتایج جهت تفسیر تأیید می‌شوند.

در معادله فوق، ضریب شاخص محدوده حقوق رقابت برابر با $-۰/۰۳۶$ و از لحاظ آماری نیز در

سطح ۹۵ درصد معنی‌دار است و نشان دهنده‌ای این است که محدود کردن حقوق رقابت در کشورهای در حال توسعه بر رشد اقتصادی تأثیر منفی دارد و با توجه به اینکه مدل به صورت لگاریتمی برآورد شده است، ضرایب متغیرها نشان‌دهنده کشش آن متغیر نسبت به رشد اقتصادی می‌باشند که با توجه به ضریب برآوردی شاخص محدودیت حقوق رقابت، اگر این محدودیت در کشورهای در حال توسعه ۱ درصد افزایش پیدا کند رشد اقتصادی در این کشورها به اندازه ۳/۶ درصد کاهش می‌یابد. تأثیر متغیرهای تولید سرانه، کارایی حقوق رقابت و محدودیت آن و جبران سرمایه‌گذاری بر اثر استهلاک و رشد جمعیت بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه منفی و از لحاظ آماری نیز در سطح بالایی معنی‌دار هستند.

رابطه عکس محدودیت حقوق رقابت و رشد اقتصادی در رگرسیون برآزش شده برای کشورهای در حال توسعه تأیید شد. انتظار می‌رود محدودیت حقوق رقابت از طریق اثراتی که بر رشد اقتصادی ایجاد می‌کند، به طور غیر مستقیم بر کاهش سطح رفاه خانوارها و بنگاه‌ها اثرگذار باشد. برای آزمون این تأثیر متغیر ابزاری برای رشد GDP سرانه در نظر گرفته می‌شود که هر نوع سهم احتمالی محدودیت حقوق رقابت در رشد را رد می‌کند. به همین منظور ابتدا با استفاده از یک رگرسیون کمکی GDP سرانه بر شاخص محدودیت حقوق رقابت رگرس می‌شود و باقیمانده‌های حاصل از این رگرسیون کمکی به عنوان یک متغیر توضیحی در تخمین عوامل تعیین‌کننده نابرابری وارد می‌شود. این متغیر باقیمانده به عنوان جایگزین برای تمام عوامل تأثیرگذار بر رشد GDP سرانه به جز محدودیت حقوق رقابت می‌باشد. این در حالی است که کارایی اجرای حقوق رقابت تأثیر مثبت و معنی‌داری (۰/۰۵۳) را بر رشد اقتصادی دارد. بنابراین اثر کارایی اجرایی این قانون اثر انکارناپذیری بر رشد اقتصادی در بلندمدت دارد هرچند محتمل است در کوتاه‌مدت پیامدهای مشهود مثبتی در پی نداشته باشد. اگر چه قواعد حقوق رقابت در کوتاه‌مدت ممکن است ساختار اقتصادی بازار را به هم زده و فعالیت‌ها را محدود و به تبع آن کاهش رشد اقتصادی را در پی داشته باشد اما در درازمدت تبعات اثربخش خود را نشان خواهد داد.

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این مطالعه کوشش شده است نحوه اثرگذاری محدودیت حقوق رقابت بر رشد در

کشورهای در حال توسعه به بوته آزمون گذارده شود. با توجه به مبانی نظری ارائه شده و مطالعات انجام شده قبلی، تأثیر محدودیت حقوق رقابت بر رشد در کشورهای مذکور در قالب داده‌های تابلویی (Panel data) و برای دوره زمانی ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰ مدل سازی و به وسیله تخمین زندهای گشتاورهای تعمیم یافته، اثرات ثابت و اثرات تصادفی تخمین زده شد. به طور کلی نتایج حاصل از تخمین مدل‌های این تحقیق نشان‌دهنده این موضوع بود که ضریب متغیر محدودیت ناشی از حقوق رقابت و کارایی این محدودیت در کشورهای در حال توسعه، برابر با $-۰/۰۳۶$ و $۰/۰۵۳$ است و مبین آن است که محدود سازی حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در این کشورها تأثیر منفی دارد. از سوی دیگر آزادسازی تجاری و توسعه سرمایه انسانی، بر رشد اقتصادی در این کشورها تأثیر مثبت خواهد داشت. هم‌چنین تأثیر مستقیم محدودیت حقوق رقابت بر رشد اقتصادی در کشورهای در حال توسعه، منفی و حاکی از آنست که محدودیت ناشی از اجرای حقوق رقابت در کشورهای در حال توسعه، باعث کاهش در رشد اقتصادی و کاهش سطح استانداردهای زندگی می‌شود. با توجه به اینکه این مطالعه به صورت بین کشوری انجام می‌شود، نتایج به دست آمده از این تحقیق قابل تعمیم به تمام کشورهای توسعه یافته و کمتر توسعه یافته نیز است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود که به منظور اعتلای تأثیر حقوق رقابت و انحصار زدایی و با عنایت به پیامدهای مثبت آن بر رشد اقتصادی، باید به توسعه بازارها و عدم اتکای این بازارها به انحصار طلبی و جلوگیری از کنترل شدید انحصارگران بر بازار اهتمام گذاشت که به نوبه خود منجر به بالا رفتن کارآیی نهادهای بازار و بنگاه‌ها و هزینه بالای واسطه‌گری در کشورهای در حال توسعه جهت پائین آوردن ریسک‌های بسیار بالای سرمایه‌گذاری در این کشورها می‌شود.

به طور کلی تدوین حقوق رقابت مناسب به خصوص در حیطه ابداعات و اجرای متناسب آن گزینه‌ای ناگزیر برای نیل به رشد اقتصادی برای کشورهای در حال توسعه است. رقابت پویا اثر انکارناپذیری بر رشد اقتصادی در بلندمدت دارد هر چند محتمل است در کوتاه‌مدت پیامدهای مشهود مثبتی در پی نداشته باشد. اگر چه قواعد حقوق رقابت در کوتاه‌مدت ممکن است ساختار اقتصادی بازار را به هم زده و فعالیت‌ها را محدود و به تبع آن کاهش رشد اقتصادی را در پی داشته باشد اما در درازمدت تبعات اثر بخش خود را نشان خواهد داد. بدین منوال احتمال کند شدن روند نوآوری برای بازه زمانی محدودی وجود دارد؛ چرا که نمی‌توان انکار کرد که انحصارات اعطایی قانون به نوآوری‌ها بستر مناسبی را برای دست یازیدن به اقدامات ضد رقابتی و سوء استفاده از

وضعیت مسلط را فراهم می‌سازد. اما نباید این حقیقت را از نظر دور داشت که ترسیم مرز روشنی میان اثر حقوق رقابتی بر رشد اقتصادی و شاخص‌های دیگری نظیر آزادسازی اقتصادی دشوار بوده و تخمین میزان تأثیرگذاری دقیق نخواهد بود. شواهد نشان می‌دهد که توسعه حقوق رقابت برای کشورهای در حال توسعه باید با احتیاط صورت گیرد و تجربه کشورهای توسعه یافته گویای آنست که حقوق رقابت برای ارتقا شاخص‌های کارایی اقتصادی و رفاه اجتماعی نیازمند زمان است. افزون بر این باید عنایت داشت که سیاست رقابتی و حقوق رقابت وابستگی تام به مولفه‌های خاص هر نظام اقتصادی دارد و از این رو کشورهای در حال توسعه نمی‌توانند عیناً سیاست‌های رقابتی کشورهای پیشرفته را برای دستیابی به رشد اقتصادی بیشتر به مورد اجرا بگذارند. اجرای حقوق رقابت باید با لحاظ فضای اقتصادی کشورهای در حال توسعه و خصوصیات آن صورت گیرد برای مثال احتمال دارد که توسعه و رشد اقتصادی در گرو اجرای خفیف‌تر قواعد حقوق رقابت یا اعمال حمایت‌ها در بخش‌هایی خاص و گسترده‌تر کردن دامنه معافیت‌های اجرای قواعد رقابتی باشد.

منابع

- ۱- باقری محمود و سیدی، جواد. (۱۳۸۷). همگرایی و رقابت در بازارهای بورس: تعارض حقوق رقابت و حقوق بازار بورس. فصلنامه حقوق - مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۳۸(۳)، صفحات ۵۷-۸۳.
- ۲- پژوهان، جمشید و فقیه نصیری، مرجان. (۱۳۸۸). اثر رقابت مندی بر رشد اقتصادی با رویکرد الگوی رشد درونزا. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، شماره ۳۸، صفحات ۹۷-۱۳۲.
- ۳- رهبری، ابراهیم. (۱۳۹۲). حقوق انتقال فناوری. چ ۱، سمت، تهران، صفحات ۹-۳۶۸.
- ۴- عامری، فیصل. ۱۳۸۹. حقوق رقابت و توسعه. ویژه نامه هفته پژوهش، شماره ۳۰، صفحه ۱۱۷-۱۵۲.
- ۵- نوروزی شمس مشیت اله. ۱۳۸۹. تبانی واحدهای اقتصادی از دیدگاه حقوق رقابت اتحادیه اروپایی و ایران. فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۴، صفحات ۸۷-۱۱۷.
- 6- Aghion. P and Bolton. (1992). Distribution and Growth in Models of Imperfect Capital Markets, European Economic Review. Vol. 36, pp. 603-612

- 7- Baltagi, B.H. (2000). *Econometric Analysis of Panel Data*. London: Wiley.
- 8- Barro, R. (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries, *Journal of Economic Growth*, 5-32.
- 9- Barro, R.J Sala-I-Martin X. (1995), *Economic growth* McGraw-Hill.inc.
- 10- Beck T, Levin, R, and N .Loayza(2000). Finance and the source of Growth, *Journal of Financial Economics*, Vol. 58, pp. 26-310.
- 11- Cheng Ma, Tay. (2011). The Effect of Competition Law Enforcement on Economic Growth, *Journal of Competition Law & Economics*, Vol. 7(2). pp. 301-334.
- 12- Dabbah, Maher. (2010). *International and Comparative Competition Law* , Cambridge University Press, England, pp. 30-31.
- 13- Daniel Kaufmann & Aart Kraay & Massimo Mastruzzi. (2004). Governance Matters III: Governance Indicators for 1996, 1998, 2000, and 2002, *World Bank Economic Review*, Oxford University Press, Vol. 18(2). pp. 253-287
- 14- Demirguc- kunt, A & Levin, R. (2007). Finance and Economic Opportunity, Brown University, mimeo.
- 15- Evenett. J. Simon. (2003). links between development and competition law in developing countries , Commissioned by the United Kingdom's Department for International Development, pp. 1-32.
- 16- Evenett. J. Simon. (2005). What is the Relationship between Competition Law and Policy and Economic Development? Available at: www.alexandria.unisg.ch/export/DL/22316.pdf
- 17- Green, W.H. (2003). *Econometric Analysis*, New Jersey, Prentice-Hall Inc.
- 18- Heston, Alan. Robert Summers and Bettina Aten. (2002). *Penn World Table Version 6.1*, Center for International Comparisons of Production, Income and Prices at the University of Pennsylvania.
- 19- Hope, Einar. (2000). *Competition Policy Analysis* , Routledge, England, pp. 16-17.
- 20- IMF. (2006). *International Financial Statistics Database*, Washington, DC.
- 21- Islam, N. (1995). Growth Empirics: a Panel Data Approach, *Quarterly Journal of Economics* , pp. 1127-70.
- 22- Sidak, J. Gregory & Teece, J. David. (2009). Dynamic Competition in Antitrust Law , *Journal of Competition Law & Economics*, Vol. 5, pp. 581-631.
- 23- King, R.G.and R. Levine. (1993c). Financial intermediation and economic development, In *financial intermediation in the construction of Europe*, Eds: Colin Mayer and Xavier, pp. 156-189
- 24- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agendas, *Journal of Economic Literature*, XXXV, pp.688-726.
- 25- Lucas, Robert E., Jr. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22, July, 3-42
- 26- Manoel F. Meyer Bittencourt. (2006). Financial Development and Inequality:

- Brazil 1985-99, Working Papers 26, Society for the Study of Economic Inequality, revised
- 27- Mankiw, N.D., Romer, P. and D. Weil. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth, Quarterly Journal of Economics, CVII, 407-37.
  - 28- Mankiw N.Gregory, David Romer and David N. Weil .(1992). A contribution to the empirics of economic growth Quarterly journal of economics, Vol. 1072, pp. 407-437.
  - 29- Michael J. Trebilcock, Ralph A. Winter. (2003). The Law and Economics of Canadian Competition Policy , University of Toronto Press, Canada, pp. 39.
  - 30- Motta, Massimo. (2004). Competition Policy: Theory and Practice , Cambridge University Press, England, pp. 30.
  - 31- Murad, Mukhles. (2009). The Role of Competition Policy and Law in Foreign Direct Investment: Issues and Future Developments , Under Political Instability Vol. 93, pp. 1-41.
  - 32- Newey, Whitney and Kenneth West. (1987). Hypothesis Testing with Efficient Method of Moments Estimation , International Economic Review, Vol. 28, pp. 77-88
  - 33- Rodger, Barry J & MacCulloch, Angus. (2009). Competition Law and Policy in the EC and UK , Routledge-Cavendish, UK, pp. 18-20
  - 34- Roberts, Simon. (2004). The role for competition policy in economic development: the South African experience , Trade and Industrial Policy Strategies, TIPS Working Paper Series, Working Paper 8.
  - 35- Paul J.J. Welfens, John T. Addison. (2009). Innovation, Employment and Growth Policy Issues in the EU and the US , Springer, USA, pp. 216.
  - 36- Paul Torremans. (2007). Copyright Law: A Handbook of Contemporary Research , Edward Elgar Publishing, USA, pp. 273.
  - 37- Schumpeter, J.A. (1911). The Theory of Economic Development , Cambridge MA: HarvardUniversity Press.
  - 38- Sidak, J. Gregory & Teece, J. David. (2009). Dynamic Competition in Antitrust Law , Journal of Competition Law & Economics, Vol. 5, pp. 581-631.
  - 39- UNCTAD. (2004). Model law on Competition: UNCTAD Series on Issues in Competition Law and Policy, United Nations Publications, USA, p. 3.
  - 40- World Bank. (2012). World Development Indicators Database.